

5. Основи стійкого розвитку: Навч. посібн / За заг. ред. Л.Г. Мельника. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – 654 с.
6. Палієнко В.П. Механізми, режими та обставини сучасного геоморфогенезу на території України / В.П. Палієнко // Український географічний журнал. – 2003. №4. – С. 19-29.
7. Пересадько В.А. Системне еколого-природоохоронне картографування: завдання, цілі і методи / В.А. Пересадько // Український географічний журнал. – 2002, №2. – С. 53-57.
8. Стецюк В.В., Рудько Г.І. Екологічна геоморфологія та охорона надр: Навчальний посібник. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2004. – 191 с.
9. Рельєф среды жизни человека / Отв. ред. Э.А. Лихачева, Д.А. Тимофеев. – М.: Медиа-ПРЕСС, 2002. – 640 с.
10. Рудько Г.І., Суматохіна І.М. Стан ресурсів надр як чинник формування й розвитку міст і промислово-міських агломерацій / За ред. Г.І. Рудька. – Ч.: Вид-во «Маклаут», 2008. – 354 с.

Резюме:

Суматохіна І. НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ ЭКОЛОГО-ГЕОМОРФОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ДЛЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННЫХ ГОРОДОВ.

Статья посвящена обоснованию научных и методических основ экологического исследования рельефа промышленного города для создания экологических предпосылок обеспечения устойчивого развития. Сформулированы концептуальные представления о роли рельефа и опасных экзогенных процессов в формировании экологической безопасности города. Разработана стратегия управления состоянием геоморфолитосистем для поддержания благоприятных экологических условий жизнедеятельности населения.

Ключевые слова: эколого-геоморфологические исследования, геоморфологическая среда, управление состоянием геоморфолитосистем, экологическая безопасность города.

Summary:

Sumatokhina I. THE SCIENTIFIC PRINCIPLES OF RESEARCH EKOLOGY AND GEOMORPHOLOGY ARE FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL CITIES.

The article deals with to the scientific and methodical bases of ecological research of relief of industrial city for creation of ecological pre-conditions of providing of sustainable development. Conceptual positions are formulated of role of relief and dangerous exogenous processes in forming of ecological safety of cities. The developed strategy of management of geomorpholitosystems is for maintenance of favorable ecological conditions of vital and work of population.

Key words: ecological and geomorpholocal research, geomorphological environment, management of geomorpholitosystems the state, ecological safety of cities.

Надійшла 17.02.2010р.

УДК 911.2:551.4 (091)

Сергій МІХЕЛІ

КОНЦЕПЦІЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ЛАНДШАФТОЗНАВСТВА

Висвітлюються попередні результати дослідження проблеми періодизації історії українського ландшафтознавства, наводиться перелік і хронологічні рубежі етапів його розвитку, описуються їх характерні риси, висвітлюється роль концепції раціонального природокористування у розвитку ландшафтознавства в Україні.

Ключові слова: українське ландшафтознавство, концепція раціонального природокористування, наукометричний аналіз, контент-аналіз.

Постановка проблеми. Усі науковці, які досліджували питання розвитку українського ландшафтознавства, сходяться на тому, що воно має вже вікову історію та є сучасною фундаментальною наукою із розвинутою концептуальною базою, потужним методичним апаратом і сильно розгалуженою структурою. Проте визнана і теоретично обґрунтована періодизація історії українського ландшафтознавства відсутня, а закономірності і чинники його розвитку виявлені у загальних рисах. Із цим мабуть погодяться усі, хто приймав участь у написанні підручників з ландшафтознавства і відчував брак інформації з питань історії розвитку і оцінки сучасного стану. Між тим наявність періодизації має не тільки освітнє, але і науково-прогностичне значення, оскільки дає змогу зрозуміти логіку і закономірності теоретичного, методичного і прикладного розвитку науки, виявити сильні і слабкі сторони, оцінити пройдений шлях і сучасний стан, визначити перспективні напрями на майбутнє.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку ландшафтознавства в Україні присвячені публікації О.М. Маринича, В.М. Пашенко, Г.І. Денисика, М.Д. Гродзинського, А.В. Мельника, С.І. Кукурудзи.

О.М. Маринич [5] відмітив, що комплексні географічні дослідження природи України широко розвернулись з 1957 р. у зв'язку із виконанням завдання Міністерства вищої і середньої освіти СРСР про участь географів університетів у проведенні робіт із природно-географічного районування для нужд сільського господарства. Відзначив, що ці дослідження, що проводились протягом 1957-1966 рр. закінчилися опублікуванням колективної монографії «Фізико-географічне районування Української РСР» і дали змогу скласти першу ландшафтну карту Української РСР у масштабі 1: 2 500 000. Звернув увагу на те, що на перших етапах розвитку ландшафтознавства головна увага приділялась вивченню морфології ландшафтів та їх картографуванню, проте згодом розвинулись нові напрями: ландшафтно-геохімічний, ландшафтно-геофізичний, ландшафтно-меліоративний та ін. Ширше стали застосовуватись дистанційні, стаціонарні та експериментальні методи для дослідження функціонування і динаміки ландшафтів. Значний розвиток отримали дослідження ресурсного потенціалу ландшафтів при вирішенні комплексних проблем природокористування і охорони природного середовища. В одинадцятій п'ятирічці, наголосив О.М.Маринич, географи України розвернули колективні дослідження географічних основ раціонального природокористування.

В.М. Пашенко [8] виділив чотири періоди діалектизації ландшафтознавства: 1900-1930-ті рр., 1930-1960-ті рр., 1960-1980-ті рр., наступні після 1980-го роки. Висвітлив місце українських вчених у зародженні ландшафтознавства в Росії та СРСР. Відмітив, що суто ландшафтознавчі дослідження природи України почались у 1950-і роки, чому сприяла необхідність географічного обґрунтування вирішення проблем природокористування. Охарактеризував основні напрями ландшафтознавчих досліджень в Україні, підкресливши, що у сучасних дослідженнях ландшафтів України реалізуються рішення всіх можливих ландшафтознавчих завдань.

Г.І. Денисик [2] серед основних етапів розвитку географії в Україні виділив ландшафтознавчий: середина 1950-х рр. – наші дні. Відмітив, що у 1950/60-х рр. ландшафтознавчі дослідження виконували переважно допоміжні функції у проведенні робіт з фізико-географічного районування Української РСР, проте у країні, завдяки цим роботам, сформувався висококваліфікований колектив ландшафтознавців. Відзначив, що «юридичне» оформлення ландшафтознавства в Україні дістало після створення Сектора географії при Інституті геофізики імені С.І.Субботіна і розробки у 1970/80-х рр. програми комплексних досліджень географічних основ раціонального природокористування в Україні, яку разом із Сектором географії виконували географічні факультети університетів.

М.Д. Гродзинський [1] відзначив, що із тих напрямів ландшафтознавства, що в Україні є традиційно сильними й в чималому ступені визначають «національне обличчя» вітчизняного ландшафтознавства, є ландшафтне картографування, регіональний і прикладний напрями ландшафтознавства. Підкреслив, що прикладний напрям українського ландшафтознавства відрізняється спрямованістю на розробку крупних наукових проблем (таких, як оцінку стійкості ландшафтів до антропогенних впливів або ландшафтознавче обґрунтування проектів і схем природокористування), у вирішенні яких українське ландшафтознавство має значні здобутки, та динамічністю у виборі прикладних проблем, набір яких невинно поповнюється. Окреслив перелік традиційних і нових для українського ландшафтознавства напрямів досліджень. Охарактеризував напрями, які набули в Україні належного розвитку, і такі, що зазнали занепаду.

А.В. Мельник [6] виділив в історії українського ландшафтознавства три періоди: 1950 – 1960-ті рр., 1970 – 1980-ті рр. і наступні після 1990-го роки. Відмітив, що основна увага під час першого періоду приділялась вивченню генезису, історії розвитку і структури ландшафтів, їх картографуванню і класифікації, використанню у сільському господарстві, а ландшафтознавчі дослідження поєднувались із розробкою принципів і методів фізико-географічного районування України. Охарактеризував другий період розвитку ландшафтознавства як період підвищеної уваги до вивчення функціонування і динаміки ландшафтів як експедиційними, так і стаціонарними методами, період розгортання досліджень з геофізики і геохімії ландшафтів і широкого впровадження дистанційних і математичних методів у ландшафтознавство, розробки ландшафтознавчих основ регіонального проектування. Наголосив на тому, що третій, сучасний період розвитку ландшафтознавства в Україні відзначається широким впровадженням ідей і методів екології у ландшафтознавство, геоінформаційних технологій, ландшафтно-геохімічного аналізу і оцінки екологічного стану територій, аналізу стійкості ландшафтів до антропогенних навантажень, розробки теорії і методики дослідження антропогенних ландшафтів України, вивчення закономірностей організації ландшафтних фацій.

С.І. Кукурудза [3] виділив п'ять знакових віх на шляху становлення ландшафтознавчої

парадигми в Україні. Першою знаковою віхою він назвав доповідь Л.С.Берга у 1913 р., у якій той першим із російських вчених визначив ландшафти основним об'єктом вивчення географії, а 1913 р. – роком відліку історії ландшафтознавства. Другою знаковою віхою він назвав сукупність положень про ландшафт як вузлову одиницю типологічного і регіонального поділу території та його морфологічну структуру, сформульованих С.В.Калесником у 1940 р. Третьою знаковою віхою є теоретичні і методичні положення М.А.Солнцева та його учнів про морфологічну структуру географічного ландшафту, розроблені протягом 1948-1962 рр. Четвертою знаковою віхою можна вважати запровадження системного підходу та обґрунтування системи географічних аксіом і ландшафтних постулатів. П'ятою знаковою віхою є поява новітніх дослідницьких підходів до вивчення ландшафтів (синергетичного, фрактального, ековолюційного, ноосферологічного, етно-пасіонарного та ін.), що з'явилися у науковому вжитку українських ландшафтознавців наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.

Узагальнюючі наведені погляди слід відмітити, що усі названі в обзорі науковці відмічають чільне місце українських вчених у зародженні і розвитку ландшафтознавства від витоків до сьогодення, акцентують увагу на значній розгалуженості вітчизняного ландшафтознавства і наявності у переліку основних напрямів досліджень всіх можливих ландшафтознавчих завдань. Проте періодизація історії розвитку у різних авторів співпадає лише в загальних рисах. Не названі або названі лише частково чинники, що вплинули і впливають на характер розвитку ландшафтознавства в Україні. Але всі наголошують на значній увазі ландшафтознавців України до обґрунтування ландшафтознавчих основ раціонального природокористування. На підставі цього автором даного повідомлення сформульована гіпотеза про можливість розгляду концепції раціонального природокористування як одного із вагомих чинників розвитку українського ландшафтознавства. Результати її вирішення і представлені у статті.

Постановка завдання. Головною метою дослідження була розробка періодизації історії українського ландшафтознавства, встановлення закономірностей і характерних особливостей кожного із періодів, виявлення провідних чинників на кожному із етапів його розвитку. Основними показниками, підлягаючими аналізу, були обрані загальна і тематична кількість наукових публікацій ландшафтознавчого спрямування, що вийшли друком із часу появи уявлень про ландшафт як об'єкт географічних досліджень і ландшафтознавство як науку про ландшафти. Фактологічною базою послужили вітчизняні і зарубіжні літературні джерела ландшафтознавчого спрямування (монографії, збірники наукових праць, часописи, навчальні посібники тощо) за період із 1884 р., коли німецьким вченим А.Оппелем, за свідомством К.Тролля, вперше запропонований термін «ландшафтознавство» для назви науки про ландшафти, по наші дні, тобто 2010 р. Загальна кількість врахованих літературних джерел склала 2 384 одиниці. Основними методами дослідження стали наукометричний аналіз, який дав змогу підрахувати річну кількість публікацій ландшафтознавчого спрямування українських авторів, побудувати графік їх зміни у зазначений часовий період, і визначити «піки» публіцистичної активності, і контент-аналіз, що дав змогу виділити співвідношення напрямів ландшафтознавчих досліджень на кожному часовому відрізку, визначити основні закономірності і чинники у розвитку ландшафтознавчих досліджень в Україні. У якості смислових одиниць змісту і форми інформації, що аналізувались, були обрані основні поняття концептуально-методичного та об'єктно-предметного поля ландшафтознавства: концептуальні засади, методичний апарат, об'єктна і предметна бази, прикладна спрямованість і роль в освітньому просторі.

Основні результати дослідження. Аналіз графіку річної кількості публікацій ландшафтознавчого спрямування показав таке. Крива кількості публікацій майже зливається з віссю абсцис до 1955 р., коли одна робота виходила друком один раз на декілька років і кожна ландшафтознавча публікація сприймалась як непересічна подія. Так тривало до 1913 р., коли вийшло відразу три роботи ландшафтознавчого спрямування Л.С.Берга, І.М.Крашеніннікова і Г.Ф.Морозова, а Л.С.Берг першим із російських вчених запропонував визначення поняття ландшафт. Наступним хронологічним рубежем став 1931 р., коли Л.С.Берг у роботі «Ландшафтно-географічні зони СРСР» представив на суд читача перший нарис вчення про ландшафти. У 30-х рр. ХХ ст. вийшло кілька важливих для розвитку ландшафтознавства робіт, але загальна кількість робіт ландшафтознавчого спрямування була незначна. Потім грянула війна і дослідження були відновлені лише у 1945 р., але вже на якісно новому рівні, коли науковцями Московського університету під керівництвом М.А.Солнцева були розгорнуті перші систематичні польові дослідження підмосковних ландшафтів. Кількість публікацій і після 1945 р. залишалась незначною, але початок 50-х рр. ознаменувався

початком досліджень українських ландшафтів, що обумовлює необхідність виділення етапів 1945-1950 і 1951-1955 рр. У 1955 р. вийшло друком відразу публікацій, що мабуть не випадково співпало із проведенням Першої всеросійської ландшафтознавчої наради і другого з'їзду Географічного товариства СРСР. Наступні «піки» прийшлися на 1961 (27 публікацій), 1966 (29 публікацій), 1972 (30 публікацій), 1975 (39 публікацій), 1982 (43 публікації), 1985 (62 публікації) і 1990 (112 публікацій) роки. Із 1991 р. спостерігається значний спад публіцистичної активності (1991 р. – 48 публікацій, 1992 р. – 28 публікацій і т. д.), що тривав до 1998-2000 рр., коли кількість публікацій сягнула відповідно 84, 172 і 189 одиниць, і «пік» прийшовся на 2000 р. Проміжний «пік» спостерігався у 1994 р., коли кількість публікацій склала 67 одиниць. І, нарешті, останній за часом «пік» прийшовся на 2004-2005 рр., коли кількість публікацій склала відповідно 198 і 124 одиниці. В одній із своїх останніх публікацій я аналізував роль з'їздів Українського географічного товариства як чинника розвитку українського ландшафтознавства [7]. Проте порівняння «піків» публіцистичної активності із роками проведення з'їздів Географічних товариств СРСР та України, а також Всеросійських ландшафтознавчих нарад, особливих результатів не принесло, хоча збіги і відбулись у 1955 (Перша всеросійська ландшафтознавча нарада і Другий з'їзд ГТ СРСР), 1961 (П'ята всеросійська ландшафтознавча нарада), 1988 (Восьма всеросійська ландшафтознавча нарада) і 1990 (Дев'ятий з'їзд ГТ СРСР) роках. Успіх принесло порівняння із роками п'ятирічних і семирічних планів розвитку народного господарства в СРСР, коли з'ясувалось, що «піки» публіцистичної активності майже в усіх випадках співпадають із останнім роком виконання п'ятирічок, а спад активності, який в усіх випадках слідує за «піком», співпадає із першим роком виконання наступної п'ятирічки. Цікаво, що така тенденція зберігається і після одержання Україною незалежності у 1991 р., коли п'ятирічні плани були скасовані. Якщо визнати кожний із «піків» публіцистичної активності як закінчення попереднього етапу і початок наступного, то на перший погляд у розвитку українського ландшафтознавства можна виділяти п'ятнадцять етапів: 1) 1884 – 1913 рр.; 2) 1914 – 1931 рр.; 3) 1932 – 1945 рр.; 4) 1946 – 1950 рр.; 5) 1951 – 1955 рр.; 6) 1956 – 1961 рр.; 7) 1962 – 1966 рр.; 8) 1967 – 1971 рр.; 9) 1972 – 1975 рр.; 10) 1976 – 1980 рр.; 11) 1981 – 1985 рр.; 12) 1986 – 1990 рр.; 13) 1991 – 1994 рр.; 14) 1995 – 2000 рр.; 15) 2001 – 2005 рр.; 16) 2006 – 2010 рр. Етапи поєднуються у чотири періоди: зародження концепції ландшафту (1 – 3 етапи), формування вчення про ландшафт (4 – 6 етапи), становлення (7 – 12 етапи) і утвердження вчення про ландшафт (13 – 16 етапи). У даному повідомленні будуть охарактеризовані перші дванадцять із них.

Перший етап (1884 – 1913 рр.) нараховує три публікації ландшафтознавчого спрямування, що належать українським дослідникам А.М.Краснову (1895), Г.М.Висоцькому (1904) і П.А.Тутковському (1910) і характеризується розрізненими спробами формулювання поняття про ландшафт як основний об'єкт дослідження природничої географії.

Другий етап (1914 – 1931 рр.) нараховує сім ландшафтознавчих публікацій українських авторів (Б.Л.Личков, 1922, 1927; П.А.Тутковський, 1922, 1924 а, 1924 б, 1927, 1929), і відрізняється першими спробами використання уявлень про ландшафт для розробки фізико-географічного районування території України.

Третій етап (1932 – 1945 рр.) не має у своєму активі ландшафтознавчих публікацій українських авторів, не зважаючи на потужний поштовх, який надав ландшафтознавчим дослідженням в Україні академік П.А.Тутковський (причини цього поки залишаються незрозумілими), проте його хронологічні рубежі не викликають сумнівів.

Четвертий етап (1946 – 1950 рр.) характеризується початком розгортання польових ландшафтознавчих московськими дослідниками на чолі із М.А.Солнцевим, появою перших публікацій про морфологію географічного ландшафту і рекомендацій з методики проведення польових ландшафтознавчих досліджень. Хоча робіт українських авторів серед них поки немає.

П'ятий етап (1951 – 1955 рр.) є початком цілеспрямованих ландшафтознавчих досліджень в Україні. Кількість публікацій з ландшафтознавчої тематики поки невелика (13 за чотири роки), але вже можна виділити перші пріоритети – районування (6 публікацій) і дослідження морфологічної структури ландшафтів (3 публікації). Прикладне спрямування має лише одна публікація К.І.Геренчука і П.А.Кучинського «Природний ландшафт Прикарпаття і шляхи його перетворення» (1953), але вона виявляється найбільш цитованою працею цього часового проміжку (6 посилань). Пояснень цьому на наш погляд два: це була перша праця українських авторів із винесеним у заголовок терміном «ландшафт», і вона мала практичне спрямування, що в умовах розгортання перебудови природи за директивами ХІХ з'їзду КПРС мало вагоме значення.

Шостий етап (1956 – 1961 рр.) відрізняється абсолютним домінуванням робіт з фізико-географічного районування України для потреб сільського господарства (30 публікацій із загальної кількості 72). Це пояснюється головним завданням шостої п'ятирічки розвитку народного господарства СРСР (1956–1960) – піднесенням хліборобства й тваринництва. Значна увага була приділена дослідженню морфологічної структури ландшафтів (10 публікацій), картографуванню (6 публікацій) і класифікації (5 публікацій) ландшафтів. З'явилися перші повідомлення про дослідження гірських ландшафтів (5 публікацій). Доволі значною виглядає кількість публікацій ландшафтознавчо-прикладного спрямування (9 одиниць), і серед них перші публікації (2 одиниці), в яких поняття «раціональне природокористування» виноситься у заголовок праці. Найбільш цитованими роботами цього етапу є роботи К.І.Геренчука з питань середньомасштабного картографування ландшафтів (1957 р., 7 цитувань) і визначення меж ландшафтних комплексів (1961 р., 11 цитувань) і публікація А.І.Ланько з питань фізико-географічного районування на ландшафтній основі (6 цитувань).

Сьомий етап (1962 – 1966 рр.) характеризується деяким зниженням публікацій з фізико-географічного районування (20 одиниць) і значним збільшенням публікацій ландшафтознавчо-прикладного значення (22 одиниці), серед яких концептуальне спрямування на розробку проблем раціонального природокористування мали вже 4 публікації. Цей час був складним для планування економіко-соціального розвитку, оскільки шоста п'ятирічка була фактично зірвана територіальною перебудовою управління й планування нар. господарства СРСР і затверджена семирічка на 1959 – 1965 рр., тому збіг хронологічних меж етапів розвитку ландшафтознавства і планів розвитку господарства порушується. Під час цього етапу були захищені кандидатські дисертації (П.В.Климович, 1963; Г.П.Міллер, 1963), присвячені питанням дослідження генезису і структури ландшафтів окремих регіонів України та їх раціонального використання, і одна – питанням фізико-географічного районування на ландшафтній основі (П.Г.Шищенко). Найбільш цитованими публікаціями цього етапу є публікації К.І.Геренчука, присвячені питанням фізико-географічного районування на ландшафтній основі (1964 р., 20 цитувань) і класифікації ландшафтів Української РСР (1964 р., 10 цитувань).

Восьмий етап (1967 – 1971 рр.) характеризується подальшим падінням інтересу до фізико-географічного районування (11 публікацій із загальної кількості 101). Але вп'ятеро, порівняно із попереднім етапом, збільшується зацікавленість картографуванням ландшафтів (11 публікацій). Збільшується інтерес до дослідження структури ландшафтів (10 публікацій), у тому числі із застосуванням математичних методів (4 публікації). З'являються перші роботи із дослідження динаміки ландшафтів (6 публікацій) та їх змін під впливом господарської діяльності людини (6 публікацій), дослідження ландшафтів на комплексних географічних стаціонарах (2 публікації). Проте першість зберігають за собою ландшафтознавчо-прикладні дослідження (20 публікацій). Найбільш цитованими публікаціями цього етапу, як і попереднього, є роботи К.І.Геренчука: навчальний посібник «Основні проблеми фізичної географії (1969 р., 28 цитувань) і стаття «Ландшафти» у монографії «Природа Українських Карпат» (1968 р., 14 цитувань).

Дев'ятий етап (1972 – 1975 рр.) характеризується повнотою відсутністю публікацій з фізико-географічного районування, значним зменшенням кількості публікацій з питань картографування (3 публікації) і класифікації ландшафтів (1 публікація) та дослідження їх структури (1 публікація). Різко збільшується інтерес до досліджень антропогенних змін ландшафтів (11 публікацій) і методичних аспектів ландшафтознавчих досліджень (16 публікацій). Але найбільша кількість публікацій (20 одиниць) висвітлює питання практичної реалізації вчення про ландшафти. І найпомітніше місце серед них зайняли публікації з питань ландшафтознавчо-меліоративної оцінки земель (8 публікацій). Це можна пояснити наявністю серед завдань дев'ятої п'ятирічки завдання із подолання гострої проблеми нестачі води, розширювання існуючих і будівництва нових каналів (наприклад, каналу Дніпро–Донбас). Найбільш цитованими публікаціями цього етапу є монографія «Ландшафтні дослідження гірських і передгірських територій» (1974 р., 66 цитувань) і навчальний посібник «Польова ландшафтна зйомка гірських територій» за авторством Г.П.Міллера, навчальний посібник «Польові географічні дослідження» за авторством К.І.Геренчука, Е.М.Раковської і О.Г.Топчієва (1975 р., 39 цитувань) і монографія Л.І.Воропай «Роль антропогенного чинника у розвитку географічної оболонки (1975 р., 22 цитування).

Десятий етап (1976 – 1980 рр.) відрізняється триразовим збільшенням кількості публікацій ландшафтознавчо-прикладного спрямування (59 публікацій із загальної кількості 157) на підґрунті концепції раціонального природокористування. Пріоритетність цього напрямку ландшафтознавчих

досліджень була обумовлена наявністю серед основних завдань розвитку народного господарства СРСР на 1976-1980 рр. розробки заходів по охороні оточуючого середовища і раціонального використання природних ресурсів. Про це свідчить доповідь О.М.Маринича, П.Г.Шищенка і М.І.Щербаня на III з'їзді Географічного товариства Української РСР «Фізико-географічні основи раціонального використання і охорони природного середовища Української РСР в умовах науково-технічного прогресу» (1976) і ряд статей О.М.Маринича щодо комплексних фізико-географічних досліджень проблем раціонального природокористування в Українській РСР (1977, 1980). На IV з'їзді Географічного товариства Української РСР О.М.Мариничем вперше була озвучена концепція регіонального природокористування [4], яка закріпила пріоритетність прикладних ландшафтознавчих досліджень в Україні на всі наступні роки. Значна кількість публікацій цього етапу висвітлює результати досліджень антропогенних змін ландшафтів (23 публікації).

Одинадцятий етап (1981 – 1985 рр.) характеризується помітним збільшенням кількості публікацій ландшафтознавчо-прикладного спрямування. Всього з цієї тематики вийшло друком 91 публікація (при загальній кількості 220 публікацій) і 22 із них несуть у назві поняття «раціональне природокористування». Крім програмних статей (О.М.Маринич, 1982, 1984; О.М.Маринич, В.М.Пашенко, 1985; О.М.Маринич, П.Г.Шищенко, М.І.Щербань, Г.П.Міллер, П.Д.Підгородецький, 1985), на концептуальній основі «регіонального раціонального природокористування» захищаються кандидатські дисертації (С.Р.Кияк, 1984; В.І.Жадан, 1985). Ще більше уваги, порівняно із попереднім етапом, приділяється питанням дослідження антропогенних змін ландшафтів (32 публікації). Виходить друком перша монографія українських авторів з проблем антропогенного ландшафтознавства «Селитебні геосистеми фізико-географічних районів Поділля» за авторством Л.І.Воропай і М.М.Куниці, яка стане одною із найбільш цитованих праць українського ландшафтознавства (22 цитування). Захищається перша в Україні дисертація ландшафтознавчо-антропогенного спрямування (Г.І.Денисик, 1984). А найбільш цитованими публікаціями цього періоду стали монографія «Ландшафти і фізико-географічне районування (із серії «Природа Української РСР»)» за авторством О.М.Маринича, В.М.Пашенка і П.Г.Шищенка (62 цитування) і підручник для вищої школи «Фізична географія Української РСР» за авторством О.М.Маринича, А.І.Ланько, П.Г.Шищенка і М.І.Щербаня (30 цитувань).

Дванадцятий етап (1986 – 1990 рр.) зберігає тенденцію збільшення загальної кількості публікацій (318), що свідчить про посилення ролі іншого важливого чинника розвитку ландшафтознавства в Україні – кількісного складу науковців, які досліджують проблеми ландшафтознавства. Кількість публікацій ландшафтознавчо-прикладного спрямування сягає 137 і 22 із них несуть у назві поняття «раціональне природокористування». Як і на попередньому етапі приділяється велика увага питанням дослідження антропогенних змін ландшафтів (31 публікація). Різко збільшується кількість публікацій із розбудови концептуальних засад і методичного апарату ландшафтознавства (відповідно 30 і 20 публікацій проти 7 і 2 публікацій на 11-му етапі), серед яких публікація Г.І.Швебса «Концепція природно-господарських територіальних систем і питання раціонального природокористування», що стала найбільш цитованою працею цього етапу (1987 р., 29 публікацій).

Висновки. В історії розвитку українського ландшафтознавства можна виділити 16 етапів, які об'єднуються у 4 періоди: зародження концепції ландшафту, формування вчення про ландшафт, його становлення і утвердження. Кожний із етапів характеризується власними особливостями розвитку, що знаходить відображення у кількості і тематичному спрямуванні наукових публікацій. Обидва два названі показники обумовлені чинниками, що впливали на розвиток ландшафтознавства в Україні. Одним із таких чинників стала поява в українській географії у 1976-1980 рр. концепції раціонального природокористування, яка визначила пріоритети українського ландшафтознавства на всі подальші роки. Перспективи подальших досліджень з періодизації історії українського ландшафтознавства полягають у визначенні всього переліку чинників впливу на його розвиток і упорядкуванні визначених етапів на підставі змістовного аналізу тематичного спрямування публікацій кожного хронологічного періоду.

Література:

1. Гродзинський М. Д. Точки росту та напрямки розвитку українського ландшафтознавства / М. Д. Гродзинський // Україна: географічні проблеми сталого розвитку: Зб. наук. праць. В 4-х т. – К.: ВГЛ «Обрії», 2004. – Т. 1. – С. 176-186.
2. Денисик Г. І. Основні етапи розвитку географії в Україні / Г. І. Денисик // Географія з основами економіки в школі. – 1998. – № 3. – С. 9-14.
3. Кукурудза С. І. Знакові віхи на шляху становлення ландшафтознавчої парадигми / С. І. Кукурудза // Фізична географія

- та геоморфологія. – К.: ВГЛ «Обрії», 2005. – Вип. 47. – С. 62-69.
4. *Маринич А. М.* Географические исследования по региональному природопользованию в Украинской ССР / *А. М. Маринич* // IV съезд географического общества УССР: Тез. докл. – К.: Наукова думка, 1980. – С. 6-8.
 5. *Маринич А. М.* Основные этапы ландшафтного изучения Украины / *А. М. Маринич* / Природа Украинской ССР: Ландшафты и физико-географическое районирование. – К.: Наук. думка, 1985. – С. 17-21.
 6. *Мельник А.* Розвиток ландшафтознавчих ідей і ландшафтознавства в Україні / *А. Мельник* // Вісник Львівського університету. Серія географічна. Випуск 31. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 2004, с. 19-23.
 7. *Михели С. В.* З'їзд географічного товариства як чинник розвитку українського ландшафтознавства. / *С. В. Михели* // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. – Серія 4. – Географія і сучасність. – Випуск 20. – К., 2009. – С. 10-17.
 8. *Пащенко В. М.* Теоретические проблемы ландшафтоведения. / *В. М. Пащенко*. – К.: Наук. думка, 1993. – 280 с.

Резюме:

Михели С. КОНЦЕПЦИЯ РАЦИОНАЛЬНОГО ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОГО ЛАНДШАФТОВЕДЕНИЯ.

Освещаются предварительные результаты исследования проблемы периодизации истории украинского ландшафтоведения, приводится перечень и хронологические рубежи этапов его развития, описываются их характерные черты, определяется роль концепции рационального природопользования в развитии ландшафтоведения в Украине.

Ключевые слова: украинское ландшафтоведение, концепция рационального природопользования, наукометрический анализ, контент-анализ.

Summary:

Miheli S. THE CONCEPT OF THE RATIONAL USE THE NATURE AS FACTOR OF THE DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN SCIENCE ABOUT LANDSCAPE.

The preliminary results of the study of the problem of the divisioning are illuminated by periods of the histories of the ukrainian science about landscape, happens to the list and temporary borders stage her(its) developments, are described their features, is defined role to concepts of the rational use the nature in development of the science about landscape in Ukraine.

Key words: ukrainian science about landscape, concept of the rational use the nature, analysis, which measures science, kontent- analysis.

Надійшла 02.04.3010р.

УДК 911.9:58.006

Антон ЯВОРСЬКИЙ

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В НАЦІОНАЛЬНИХ ПАРКАХ

Розкриваються головні складові оптимізації територіальних систем національних парків. Даються визначення оптимізації природокористування й узагальненої оптимізації територій природних парків. Доводиться, що планування, реалізація й контроль за здійсненням оптимізаційних заходів найбільш ефективні на конструктивно-географічній основі із застосуванням ландшафтної великомасштабної основи.

Ключові слова: природний парк, природокористування, оптимізація.

Актуальність дослідження. За функціональною діяльністю природні національні парки обов'язково характеризуються наявністю різноманітних видів природокористування пов'язаного із селітебними, сільськогосподарськими, рекреаційними, лісовпорядкувальними, транспортними тощо видами діяльності. Оптимізація цієї діяльності становить актуальну проблему для будь-якого національного парку.

Проблема оптимізації територій розглянута в багатьох наукових дослідженнях: [4, 6, 7, 13, 14, 21, 24] та ін.

Водночас, щодо територій природних національних парків ця проблема залишається відкритою, оскільки тут тісно поєднуються інтереси населення та їх виробничої діяльності з вимогами охорони навколишнього природного середовища й збереження рослинного і тваринного генофонду.

Мета і завдання статті. Здійснення аналізу процесів оптимізації території національних парків (на прикладі карпатського національного природного парку), виявлення просторової диференціації оптимізаційного процесу, встановлення головних чинників, які визначають спрямованість цих процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Саме поняття «оптимізація території» має неоднозначне трактування:

- складний антропічний процес, який охоплює певний мінливий у часі об'єкт, його внутрішні